

X. Hadis Meclisi:

“Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlili”

10-11 Aralık 2011, Üsküdar/İSTANBUL

Ömer Faruk AKPINAR *

2002 yılından itibaren düzenlenen Gerede Hadis Meclisi'nin onuncusu 10-11 Aralık 2011 tarihinde düzenlendi. Bu yılki meclisin, öncekilerden üç ayrıcalıklı farkı oldu. Birincisi sayıları az da olsa, Arap dünyasından, batıdan ve Kıbrıs'tan hadis akademisyenlerinin katılımlarıyla uluslararası bir ihtisas toplantısı özelliğinde olması ve bunun etkisiyle olsa gerek, yurt içinden katılımın oldukça iyi olması. İkincisi toplantının Gerede yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın sponsorluğunda İstanbul'da yapılması. Üçüncüsü ise Gerede Hadis Meclisi toplantılarının sonuncusu olması ki gelecek yıllarda çekirdeğini bu meclisin oluşturduğu söz konusu toplantılar resmî bir boyut kazanarak Hadis Ana Bilim Dalı Koordinasyon Toplantısı şeklinde ve muhtelif fakültelerin ev sahipliğinde yapılacak.

“Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlili” konusu etrafında şekillenen meclis, açılış ile birlikte altı oturum halinde yapıldı. Bu oturumların üçü ilk gün, diğer üçü ise ikinci gün icra edildi. İlk beş oturum, farklı konular özelinde, üçer tebliğcinin sunumları ve müzakereler ile geçerken, son oturumda genel değerlendirme konuşmaları yapıldı. Yurtdışından gelen misafirlerin, Türkiye'nin farklı yerlerindeki İlahiyat Fakülteleri'nden gelen akademisyenlerin, kendilerine geç yapılan davet sebebiyle sayıları az olan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin katılımı, hiç şüphesiz sempozyumu daha zengin hale getirdi.

Açılış

Meclisin açılış her zamanki geleneğe uygun olarak Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ile yapıldı. Bu sene bu ulvi kelâmı Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarından Ahmet Keleş seslendirdi.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Meclis oturumlarına ev sahipliği yapan İSAM başkanı Mehmet Akif Aydın Bey, onur konuklarından M. Yaşar Kandemir hocamız ve sempozyum düzenleme ve yürütme kurulu başkanı Bünyamin Erul Bey birer hoş geldin konuşması yaptılar. Açılış konferansı yapması planlanan Sayın Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Suudi Arabistan’da başka bir programa katılması nedeniyle ilk gün aramızda bulunamadı. Bu sebeple Bünyamin Erul, selamlama konuşmasını biraz genişleterek hadis meclisleri, bu meclislerde konuşulan konular ve bu yılki konu hakkında kısa bilgiler verdi. Verilen bilgilere göre bu zamana kadarki hadis meclislerinde müzakere edilen konular şu şekilde olmuştur:

1. Türkiye’de, İslâm âleminde ve Batı’da Hadis Çalışmaları (20-21 Temmuz 2002)
2. Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmalarında Yöntem ve Kaynak Sorunu (19-20 Temmuz 2003)
3. Hadis İlminde Alan Sorunu (17-18 Temmuz 2004)
4. Hadis ve Diğer Disiplinlerle İlişkisi (16-17 Temmuz 2005)
5. Toplumsal Hayatta Hadis (22-23 Temmuz 2006 – Prof. Dr. Ali Yardım’a ithaf)
6. Hadiste Şerh Geleneği (28-29 Temmuz 2007 - Abdullah Başdurak’a ithaf)
7. Modern Dönem (XVIII-XIX y.y.) Hadis Yorumu (19-20 Temmuz 2008)
8. Günümüzde Hadis Yorumu (18-19 Temmuz 2009)
9. İsnada Dair Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar (17-18 Temmuz 2010)

Erul, 19 Nisan 2011 tarihinde vefat eden Prof. Dr. Talat Koçyiğit Hocamıza ithaf ettiği bu seneki programda “Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlili” konusunun işleneceğini belirtti ve sempozyumun hazırlanmasında emeği geçen herkese, yurt dışından ve yurt içinden iştirak eden misafirlere, sempozyumun sponsorlarına teşekkür etti. Ardından ilk oturuma geçildi.

I. Oturum

Mehmet Sait Hatiboğlu başkanlığında gerçekleştirilmesi planlanan ilk oturma hocamızın gelememesi ve vekâleti kendisine vermesi üzerine Bünyamin Erul başkanlık etti. Erul, zamanın da çok olmasını fırsat bilerek Türkiye'deki hadis çalışmaları hakkında bilgiler verdi. Rahmetle andığı Tayyip Okiç hocamızın ve onun talebeleri olan Merhum Talat Koçyiğit ile Allah'tan kendilerine hayırlı uzun ömür niyaz ettiğimiz M. Sait Hatiboğlu ve Ali Osman Koçkuzu hocalarımızın hadis çalışmalarının filizlenmesindeki katkılarını hatırlattı. Koçyiğit'in talebelerinin 'Marmara Ekolü' de denilen "geleneksel çizgide" devam ettiklerine, Hatiboğlu'nun talebelerinin ise 'Ankara Ekolü' denilen 'modern çizgi'yi takip ettiklerine, bunun Türkiye'deki hadis çalışmalarının çok ve çeşitli olmasına vesile olduğuna temas etti. Kendisinin notlarla tercüme ettiği Zerkeşi'nin el-İcâbe adlı eserinin bu çalışmalardan biri olduğunu ve sahabe dönemini de yansıtmaya hasebiyle önemli olduğuna dikkat çeken Erul, metin tenkidi ve muhteva analizleri konusuna girizgâh yaptı. Son olarak da tebliğcileri tanıtip sözü onlara bıraktı.

Bu oturumda "İslâm Âleminde ve Batı Dillerinde Metin Tenkidi Çalışmaları" başlığı etrafında üç tebliğ sunuldu. İlk tebliğci Enbiya Yıldırım'ın başka bir programı nedeniyle katılamaması nedeniyle "Türkiye'de Metin ve Muhteva Tenkidi" başlıklı tebliği Suat Koca tarafından okundu. Ülkemizde genelde hadis özelde ise bu konuda yapılan kitap, makale vs. çalışmalar hakkında bilgilerin bulunduğu bu tebliğ, epeyce uzun olması ve zamanın kısıtlı olması yüzünden dinleyenlere tam manasıyla yansıtılamadı. Dolayısıyla Suat Koca, oldukça özet bir tebliğ sunmuş oldu.

İkinci olarak aslen Filistinli olup Katar Üniversitesi'nde görev yapan Abdülcebbar Saîd, Arap âleminde metin tenkidi çalışmaları hakkında bilgi verdiği "Dirâsât nakdi'l-mütûn li'l-ehâdis ve muhtevâhâ fi'l-âlemi'l-arabî (Ru'ye nakdiyye)" başlıklı tebliğini sundu. Metin tenkidinin bir ihtiyaç olduğunu belirten Saîd, bunun mutlaka kaynaklı yapılması, kurallarının konulması ve pratikteki uygulamalarının ehline ve kontrollü olarak icra edilmesi gerektiğini söyledi. Türkiye'de yapılmış çalışmalardan Arap ve İslam dünyasının habersiz olduğuna dikkat çekti. Tebliğinde genelde hadis tenkidi, özelde ise metin tenkidi konusunda yapılmış yirmi beş kadar araştırmayı ele alan Abdülcebbar Saîd, bunlardan önemlileri üzerinde biraz uzunca durarak muhtevaları hak-

kında bilgi verdi. Süre sıkıntısının yaşandığı tebliğde isimleri zikredilemeyen çalışmalar yayınlanacak sempozyum kitapçığına bırakıldı.

Bu oturumda son olarak batıda bu alanda yapılmış çalışmalar hakkında bilgi vermek üzere Edinburg Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapan Andreas Görke, "Matn Criticism in Western Studies of Hadith" başlıklı tebliğini sundu. Görke'nin İngilizce sunduğu tebliğin ardından Özcan Hıdır Bey tebliği Türkçe'ye tercüme etti.

Tebliğ sunumları bitince müzakerelere geçildi. İlk müzakereci Selahattin Polat, öncelikle sempozyumun ismine bazı eleştiriler yöneltti. 'Metin Tenkidi' deyiminin yanlış manada kullanıldığını, Batıların, bu kavramı kendi kutsal metinleri üzerindeki düzeltme faaliyetlerine benzer tashif hatalarının düzeltilmesi şeklinde anladıklarını ifade etti. 'Textual criticism' 'Nakdül-metn/nass' veya 'muhteva tahlili' kelimelerinin de bizim kastettiğimiz manada metin tenkidini karşılayamayacağını, bu kavramların kendi içeriklerinin doğru belirlenmesi gerektiğini; metin tenkidi noktasında selef ulemasının kullandığı 'ihtilâfü'l-hadîs' ve 'teâruz' tabirinin daha uygun olacağını belirtti. Kavram kargaşasına bir son vermek gerektiğini belirten Polat, bunun iki yolu olduğunu, ya kendi klasik kavramlarımızı kullanmamız gerektiğini, yahut da dünyada kullanılan kavramların altına koyacağımız muhtevayı kendimiz belirledikten sonra bu kavramları kullanmak gerektiğini söyledi. Bu genel eleştiriden sonra tebliğ sahiplerine de eleştirilerde bulunan Polat, 'ihtilâfü'l-hadîs'in başlı başına bir ilim dalı olduğunu, bu sebeple bu konuda yapılmış çalışmaların da özellikle bu başlıkla alakalı olması gerektiğini, bu sebeple tebliğlerde sair hadis tenkidi çalışmalarının zikredilmesinin ekstra bir bilgi olduğuna temas etti. Polat, hadisçileri zikredildiği şekilde gelenekçi-çağdaş şeklinde kategorize etmenin doğru bir ayırım olmayıp, oryantalizm koktuğunu ve kendisini bu iki gruptan hiçbirisine koyamadığını söyleyerek oturum başkanına da bir eleştiri yöneltti. Polat, bu tür sorunların sempozyumda halledilmesinin mümkün olmadığını, bunun yerine muhtelif çalıştaylar yapılmasının daha isabetli olacağını belirterek sözlerine son verdi.

İkinci müzakereci Özcan Hıdır, Selahattin Polat'ın ıstılah konusundaki söylediklerine aynen katıldığını, Avrupa'da yapmış olduğu çalışmalarda Batıların yaklaşımlarını gözlemlene imkanı bulduğunu belirterek gerek bu konu gerekse sair konularda yapılan çalışmaların tercüme edilerek veya yabancı

dilde telifler yapılarak Batıların doğru bilgiye ulaşmalarının sağlanması gerektiğine dikkat çekti. Bu şekilde kavram sorunlarının da önüne geçilebileceğini belirten Hıdır, bu vesile ile Hollanda dili ile hazırlamış oldukları Hadis kitabından bahsederek sözlerine son verdi.

Diğer müzakereci Ahmet Yücel, önceki müzakerelere aynen katıldığını, bunun için ıstılah sorununa da yardımcı olması hasebiyle bir çözüm olarak akademik çalışmalara ‘tercüme kitap’ şartı konulabileceğini söyledi. İkinci olarak Türkiye’de yapılan çalışmalarda tahkik eksikliği olduğunu belirtti ve ‘tahkik’ bölümünün açılmasını istedi. Son olarak Yücel, tahkik manasındaki metin tenkidinin hadisçiler; tahlil manasındaki metin tenkidinin de ehl-i rey ve Mu’tezile tarafından yapıldığını belirtti.

Diğer müzakereciler M. Emin Özafşar ve Ali Dere, programa katılamadıklarından müzakerede bulunamadılar. Oturum başkanı Bünyamin Erul, planlanmasından yarım saat fazla süren ilk oturumu kapatarak tüm katılımcıları yemeğe davet etti. Bir saatlik yemek ve namaz arasından sonra ikinci oturum ancak 14:30’da başlayabildi.

II. Oturum

Hadis meclisinin “Bazı İslam Bölgelerinde ve Mezheplerinde Hadis Tenkidi” başlıklı ikinci oturumu Kemal Sandıkçı başkanlığında başladı. Sandıkçı, vakit sıkıntısını göz önünde bulundurarak birkaç cümleden sonra sözü tebliğcilerle bıraktı. Pakistan’daki hadis tenkidi çalışmaları hakkındaki ilk tebliğin sahibi Khalid Zafarullah Daudi gelemediği için onun tebliğinin tercümesi Mehmet Sait Toprak tarafından özetlenerek sunuldu. Akabinde hemen ikinci tebliği Habeeb Rahman İbramsa’ya söz verildi. Malezya’dan katılan İbramsa, konuşmasına Arapça bir girişle başladı. “tebliğini İngilizce olarak hazırladığı için İngilizce devam etti. Slayt eşliğinde sunulan bu tebliği Yusuf Suiçmez Bey tercüme etti. Önceki oturumun tercümesinden farklı olarak bu oturumda çeviri pasajlar halinde yapıldı. İbramsa, tebliğinde Malezya’daki hadis tenkidi çalışmaları ve Malezyalı âlimlerin hadis metnine yaklaşımları hakkında bilgi verdi. İbramsa ayrıca, son dönemde revaç bulan Amina Wedûd gibi bayanların öncülük ettiği kadın hareketlerine dikkat çekti. Son tebliği Lübnan’dan katılan Haydar Hubbullah, “Cuhudu nakdi’l-ehadis inde’l-imâmiyye” başlıklı

tebliğinde İmâmiyye Şîası'nın hadis tenkidine konusuna yaklaşımı hakkında bilgi verdi.

Bu oturumun müzakerecilerinden Cemal Sofuoğlu'nun, Haydar Hubbullâh'ın tebliğine yönelttiği eleştirilerin belki de en önemlisi onun bu tebliğini sunarken takiyye yapıp yapmadığı konusundaki şüphesini beyan etmek oldu. Sofuoğlu'nun ifadesine göre eğer konuşmacı takiyye yapmadıysa günümüz Şîa muhaddisleri hakkında söyledikleri gerçekten takdir edilecek bir durumdur.

İkinci müzakereci Bilal Saklan, metin tenkidinde esas olan şeyin hüsn-i niyet olması gerektiğine ve tenkitlerin, hadisleri ihmâl yerine i'mâl esası üzerinde olması gerektiğine vurgu yaptı. Onun dikkat çektiği diğer bir husus, tenkit faaliyetlerinde bulunurken teenni ile hareket etme gereği oldu. Saklan, bu konuda çalışmalar yapılırken acelecilikten uzak durup, klasik kaynakları okuyarak ve 'mirasyedilikten vazgeçerek' bu kıymetli mirasın en iyi şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyerek sözlerine son verdi.

Üçüncü olarak Bekir Kuzudişli, Hubbullah'ın tebliği özelinde müzakerelerde bulundu. Kuzudişli, Şîa'da temel hadis kaynaklarındaki hadislerin isnadlarının bile tenkit edilmesi hoş görülmezken, Hubbullah'ın ifade ettiği metin tenkidine yönelik tutumun ne derece yürütülebileceğini hatırlatıp, mezhep mensuplarınca bunun nasıl karşılanacağını sorguladı.

Bir sonraki müzakereci Talat Sakallı programa gelemediğinden onun müzakere yazısını Aşır Örenç Bey sundu.

Son müzakereci olarak Yusuf Ziya Keskin, değinilen konuların önemine dikkatleri çekti. İlahiyat Fakülteleri'nin öğrenci potansiyelinin oldukça arttığını ve gelecek seneye pek çok öğrencinin mezun olacağını hatırlatan Keskin, bu öğrencileri lisansüstü eğitime yönlendirip, farklı konularda çalışmalar yapmalarının sağlanmasına yönelik tavsiyelerde bulundu.

Tebliğ ve müzakereler üzerine herhangi bir yorum yapmayan Sandıkçı, yarım saatlik çay ve ihtiyaç molasını duyurarak oturumu kapattı.

III. Oturum

"Metnin Sübûtu ve Rivayetin Seyri" başlıklı III. Oturum planlanandan bir saatten fazla gecikmeyle başladı. Oturum başkanlığını Raşit Küçük yerine

Selahattin Polat yaptı. Vaktin kısıtlı olması sebebiyle Polat, kısa bir girişten sonra sözü tebliğ sahiplerine bıraktı.

İlk tebliği metin tenkidi ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Salahuddin İdlibî, “İhtilâfu turukî’r-rivâyât raf’an ve vakfen fî dav’i kavâidil-i’lâl ve nakdi’l-metn (Rivayetlerde Merfû Mevkûf İhtilafı ve Metin Tenkidi)” başlıklı tebliği sundu. İdlibî, Buhârî ve Müslim’in eserlerinden seçtiği hadislerden örneklerle işlediği tebliğinde Müslim’in kitabının mukaddimesinde de söylediği üzere bir konudaki sahih rivayeti verdikten sonra munkatî’ ve mürsel, dolayısıyla zayıf rivayetleri de zikrettiğini hatırlatarak, hadisleri metin tenkidine tabi tutarken bunun göz önünde bulundurulması gerektiğini vurguladı...

İkinci olarak Yasir Şimâlî, “eş-Şübh beyne’l-mütûn ve eseruhu fî nakdi’l-ehâdis (Metinlerin hadise benzeyip benzememesi ve metin tenkidindeki rolü)” başlıklı tebliği sundu. Şimâlî’ye göre nasıl ki üslûbundan bir kitabın bir müellife ait olup olmadığı tahmin edilebiliyorsa -ki İbn Kuteybe’ye nispet edilen el-İmâme ve’s-siyâse bunun bir örneğidir- muhaddisler de hadislerin sahih olup olmadıklarını tahmin ederek, isnad araştırmasını derinleştiriyor ve sonuçta bir illet, tedlis veya şâzlık buluyorlardı. İbnü’l-Cevzi’nin Mevzûât’ında bu metodu takip ettiği açıkça görülebilir. Bu sözleriyle Şimâlî, sened araştırmasının aslında metin tenkidinin bir neticesi ve parçası olduğunu anlatmaya çalıştı. O, İbrâhîm en-Nehâî gibi bazı kimselere ‘hadis sarrafı’ denmesinin de bunun bir sonucu olduğunu söyledi.

Üçüncü tebliğci Yusuf Suiçmez, hazırladığı tebliğin ismini “Metinlerin sübûtunda ziyâdetü’s-sika meselesi”den “Metnin anlaşılması ve inşasında sikanın ziyadesi meselesi” şeklinde değiştirerek sunumuna başladı. Sikanın ziyadesinin tespit edilebilmesi için ilk olarak metni kronolojik okumanın gereğine vurgu yapan Suiçmez, ikinci olarak da aklî olarak metne bakma ve ziyadeleri tespit etme imkânına değindi. Onun tebliğinin akabinde Selahattin Polat, metinlerin zamanla genişlediği gerçeğine işaret etti. Sonra ziyâdetü’s-sikâtın kabul edilmesi ile müdrec notların reddedilmesi arasında bir çelişki olduğunu hatırlatarak bu tebliğe haklı olarak bir tenkit yöneltti. Ardından ziyâdetü’s-sikât teriminin fıkıh âlimlerince türetilmiş bir kavram olduğunu düşündüğünü söyleyerek bir fıkıhçının hadise yeni bir hüküm ilave ettiğini belirtip bu hükmün kabul edilip edilmeyeceğini sorguladı.

Tebliğlerden sonra ara verilmeden müzakereler kısmına geçildi. İlk müzakereci olarak Mustafa Ertürk, genel değerlendirmelerde bulundu. İkinci olarak Ahmet Keleş, Selahattin Polat'ın sözlerine eleştiriler yöneltti. Polat'ın kendi hocası olduğunu ve üzerindeki emeği hatırlatarak başlayan Keleş, hocasının sarf etmiş olduğu sözlerin –onu tanıdığı kadarıyla- onun nihâî görüşü olmadığını, değişime açık olduğunu söyledi. Polat'ın da ifadesiyle 'zem mi medh mi olduğu' açıkça anlaşılamayan bu sözler hâzırûn tarafından oldukça garipsendi. Oturum başkanı olan Polat, kendisinin sık sık görüş değiştirme gibi bir âdetinin olduğunu bilmediğini söyleyerek Keleş'in ifadelerini yanlış bulduğunu ve metin tenkidi konusunda söylediklerinin 30 yıllık bir çalışma sonucu oluşan hükümler olduğunu hatırlattı. Üçüncü olarak Cemal Ağırman bazı düşüncelerini paylaştı. Ardından Salih Karacabey, genel olarak müzakerelerde bulundu.

Son olarak programda ilk sırada gözükmemesine rağmen son müzakereci olmak isteyen Bünyamin Erul, beş maddede özetlediği eleştirilerinde İdlîbî'ye senedsiz bir rivayet söz konusu olduğunda metin tenkidinin nasıl yapılacağı sorusunu yöneltti. İbn Mes'ûd'un yanlış aktarım korkusuyla merfû rivayetleri kendi sözü olarak naklettiğini hatırlattı. Hattâbî'nin 'Bir muhaddisin asıl işi senedir' sözünün altını çizerek metin tenkidinin ikinci planda olduğunu söyledi. Tirmizî'de geçen bir rivayette Cebrâil'in kelime-i tevhidi söylemek isteyen Firavun'u engellemek için ağzına toprak tıkamasının onun görevlerinden olup olmadığını, bu rivayeti nasıl anlamak gerektiğini sorguladı. Meşhur olarak bilinen 've zâlike ez'afû'l-îmân' ibaresini 'bu ise imanın en zayıfıdır' yerine 'En azından kalbiyle buğzetsin' şeklinde anlamının daha doğru olacağını söyledi. Süfyân es-Sevrî'nin 'İlmi, helal ve haramı bilenlerin yanında ziyade ve eksikliklerini de bilenlerden alın' sözünü hatırlattı.

Müzakereciler sözlerini bitirdikten sonra Polat, tebliğ sahiplerine ikişer dakika söz hakkı verdi. İdlîbî, kendisine tanınan süre zarfında Erul'un kendisine yönelttiği senedsiz rivayetler konusunda ne yapılması gerektiği sorusuna senedsiz rivayetlerin 'la asle leh' veya 'yüşbihu bi kavli fülân' şeklinde değerlendirilebileceğini söyleyerek cevap verdi. Tebliğcilerden Suiçmez, kendi tebliğine yöneltilecek eleştirilere kısaca değindikten sonra İdlîbî'nin sözlerine ilaveten senedsiz gelen ama hükmen merfû' rivayetlerin bulunduğunu, bunlara 'la asle leh' denilemeyeceğini hatırlatarak bir hadisçinin bu gibi genel hüküm

ifade eden sözlerden kaçınması ve ihtiyatı elden bırakmaması gerektiğine dikkat çekti.

Tebliğciler dışında söz hakkı isteyen Bekir Kuzudişli, mevzû' haberlerde metne bakıldığını, ancak diğer rivayetlerde sened ağırlıklı incelemelerin yapıldığına işaret etti. Bunun sebebi olarak da rivayetin akla ve nassa arz edildiğini zikretti. Tebliğine yöneltilen eleştirilere cevap vermek isteyen Şimâli'nin 'iza semahte, rub'a dakika' şeklinde oturum başkanından izin istemesi yüzlerde anlak bir tebessüm oluşturdu.

Genel muhteva ve müzakereler açısından oldukça verimli geçen, anlak bir gerginliğin de yaşandığı bu günün son oturumunun bitmesiyle akşam yemeğine geçildi. Uzun süreli bir yemeğin ardından otele varıldığında saat onu geçmişti. Geç vakit olmasına rağmen meclis çalışmasına tebrik ve desteklerini fiilen bildirmek için otele gelen Hayreddin Karaman hocanın etrafında tatlı bir sohbetin ardından odalarımıza çekildik.

IV. Oturum

Ertesi gün saat 09:30'da günün ilk, sempozyumun dördüncü oturumu İsmail Hakkı Ünal başkanlığında başladı. "Muhteva Tahlili, Metnin Delaleti, Metin-Olgü İlişkisi" başlıklı oturumu açan Ünal, uzun bir girizgâh yaptı. Dünün değerlendirmesinin de bulunduğu bu girizgâhta Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in de meclise katıldığını belirterek tebliğcileri çağırıldı.

İlk olarak Mehmet Özşenel, "Ebû Yûsuf'ta Muhtevâ Tenkidi Düşüncesi ve Dayanakları" konulu tebliğini sundu. Özşenel, Selahattin Hoca'ya da atıfta bulunarak 'metin tenkidi' yerine 'muhteva tenkidi' tamlamasını kullandığını söyleyerek başladı. Ebû Yûsuf özelinde Hanefîlerin hadise verdikleri değer ve metin tenkidinde takip ettikleri yol hakkında bilgi verdi.

İkinci olarak Halis Aydemir "Metnin Anlaşılmasında Tevbîb ve Tasnifin Rolü (İbn Hıbbân'ın et-Tekâsım ve'l-Envâ Örneği)" başlıklı tebliğini sundu. Sempozyumun en çok takdir alan tebliğlerinden biri olan bu tebliğde Aydemir, İbn Hıbbân'ın söz konusu eserindeki üslûbunun güzelliği ve metodu hakkında kısa bilgiler verdi. Ardından tevbîb ve tasnifin, kendi görüşünü belirtmek, hatta okuruna bu görüşünü empoze etmek için müellifin bir gücü olduğuna dikkat çekti. Aydemir, tevbîb ve tasnîfi, öğretmenin elindeki işaret

çubuğuna benzeterek, dilediği, dikkat çekmek istediği yere vurgu yapmak ve okurunu yönlendirmek için müellifin bunu kullandığını belirtti. Ona göre müellif, konu başlıklarıyla yanlış değerlendirmeleri önlemeye ve okurunu buna göre yönlendirmeye çalışır. Bu girişten sonra Aydemir, İbn Hibbân'ın bazı bâb başlıklarından 'fıkhı, bâb başlıklarındadır' denilen Buhârî'nin bâb başlıklarıyla karşılaştırmalı olarak örnekler sundu. Bu örneklerde Buhârî'nin verdiği başlıklarda oldukça objektif davrandığı, kendi görüşlerini açıkça belli etmeyip, sadece o konudaki hadisleri zikrettiği; bunun aksine İbn Hibbân'ın verdiği başlıklarda onun kendi doğru kabul ettiği görüşlerinin pek çok örnekte açıkça görüldüğü, onun, hadisleri sıralamasında kendi görüşlerini delillendirme gibi bir niyet taşıdığı izlerinin olduğu görüldü. Yani Buhârî, okurunu düşünmüş ve objektifliğini büyük ölçüde korumuştur. Bu sebeple Aydemir'e göre yukarıdaki ifade 'Buhârî'nin fıkhı, bâb başlıklarında (gizli)dir' şeklinde anlaşılmalıdır. Ancak İbn Hibbân, okurunu yanlış anlamasına engel olmak için, kendi görüşünü bab başlıklarında özetle yansıtmıştır. Aydemir, sekiz yıllık bir çalışmanın ürünü olarak İbn Hibbân'ın söz konusu eserinin kendi orijinal tertibine uygun olarak yeniden tahkik edildiğinin ve matbaada basım aşamasında olduğunun müjdesini de verdi. Tebliğinin sonunda 'Rubbe mübelleğın ev'â min sâmi" kaidesinde okuyucunun, yazarın anlatmak istediğinden daha iyisini anlayabileceğine dikkat çeken Aydemir, ders anlatırken, kitap veya makale yazarken bunu dikkate almak gerektiğini söyledi.

Son tebliğci Suat Koca, "Hadis ve Kültürel Bağlam (Mesh/Metamorfoz Konulu Bir Sahîhayn Rivayeti Çerçevesinde)" başlıklı tebliğini sundu. Tebliğde Koca, Buhârî ve Müslim'de geçen (Buhârî, Bed'ü'l-halk, 15; Müslim, Zühd, 61.) İsrailoğullarından bir topluluğun fareye dönüşmesi, bu sebepten ötürü Yahudilikte deve sütü helal olmadığı için farenin deve sütünü içmemesinin anlatıldığı hadisi inceledi. Hadisin senedinin sağlam olduğunda şüphe olmadığını, muhtevası konusunda tevakkuf edenlerin bulunmasıyla birlikte farklı yorumlar yapıldığını belirten Koca, bu konudaki görüşleri zikredip, muhteva tahlilinin önemine dikkat çekerek sözlerini tamamladı.

Tebliğlerin ardından müzakerelere geçildi. İlk müzakereci M. Ali Sönmez gelemediği için diğer müzakerecilerden Osman Güner, Hüseyin Hansu, Ali Çelik ve Nevzat Aşık değerlendirmelerini yaptılar. H.Hansu, değerlendirmesinde Ebû Yûsuf'un hadisteki konumu konusunda onun 'ehl-i rey'den kabul

edildiğinin unutulmaması gerektiğini söyledi. Mesh hadisi konusunda, üçüncü oturumda metinlerin hadise benzemesinden anlaşılacağı konusunda tebliğ sunan Yâsir Şimâlî'ye söz konusu hadisin Hz. Peygamber'in sözüne benzeyip benzemediği sorusunu yöneltti. S.Koca'nın tebliğini müzakere eden A.Çelik, hadislerin ilga, ıslah, ibka özellikleriyle kültürle ilişkili olduğunu vurguladı. Her konuda şüpheli olmanın iyi olmayacağını ve genellemede bulunmanın her zaman riskli olacağını söyleyerek sözlerini bitirdi.

Müzakereciler dışında altı kişi daha söz hakkı istedi. Y.Suiçmez, Abdülcebbâr Saîd, Yâsir Şimâlî, B.Kuzudişli, S.Polat ve Ö.Hıdır, yaptıkları kısa müzakerelerle oturuma katkıda bulundular. Bunlardan Şimâlî, kendisine yöneltilen soru hakkında metinde idrâc olduğunu söyledi. S.Polat, hadislerdeki metamorfozun Kur'ân'daki metamorfoza arz edilip edilmediğini sorguladı. Ö.Hıdır ise kültürel bağlamın tespiti için sair ilimlerin, özellikle de sosyal bilimlerin, etraflıca bilinmesinin gereğine ve batıdaki çalışmalardan haberdar olunup iyi araştırmalar yapılmasının lüzumuna değindi.

İ.H.Ünal, tebliğ sahiplerine tanıdığı ikişer dakikalık sürenin ardından oturumu kapattı. Onbeş dakikalık çay molasının ardından beşinci oturuma geçildi.

V. Oturum

“Metin İnşanın İmkânı ve Yöntemi” başlıklı bu oturum İsmail Lütfi Çakan Hocamızın başkanlığında başladı. Tayyar Altıkulaç Hocanın da dinleyiciler arasında yer aldığı bu oturumda Çakan, girizgâh yapma ihtiyacı hissetmeden sözü tebliğcilere bıraktı.

İlk olarak Ayşe Esra Şahyar, “Metin İnşâ ve Nesâî” başlıklı tebliğini sundu. Şahyar, oldukça geniş hazırlandığı tebliğini slaytta örneklerini göstererek zenginleştirdi, ancak süre kısıtlaması nedeniyle çok hızlı bir sunum oldu. Şahyâr, Nesâî'nin zikrettiği hadislerden seçtiği örneklerle onun aynı konuda verdiği rivayetlerin muhtevalarının karşılaştırmasını yaparak, Nesâî'nin metin inşası hakkında tespitlerde bulundu. Tebliğin ardından İ.L.Çakan, Goldziher'in Nesâî'yi ‘küçük şeylerin adamı’ diye nitelendirdiğini hatırlatarak, bu sözü yalanlarcasına Nesâî'nin hadisler karşısındaki tutumunu güzel bir şekilde özetlediği için Şahyar'ı tebrik etti ve sözü ikinci tebliğciye bıraktı.

İkinci olarak Selçuk Coşkun, “Metin İnşasının Teorik ve Pratik Problemleri Üzerine Bazı Mülahazalar” başlıklı tebliğini sundu. Tebliğinde Coşkun, ‘inşa’nın hadislerin metnini telif ile birleştirme şeklinde bir cem’ faaliyeti olduğunu belirtti.

Son olarak Ali Kuzudişli, “Rivayetlerde Sarmal Özellik” şeklinde isimlendirdiği tebliğini sundu. Simultane mütercimim ‘sarmal’ ifadesini ‘hâsiyyetü’s-sarmâlî’ şeklinde çevirmesi gülümseme konusu oldu.

Müzakerecilerden Yavuz Ünal, Kamil Çakın ve Ali Akyüz katılmadıkları için müzakereye bulunamadılar. Emin Aşık Kutlu, H. Musa Bağcı’nın yanında söz hakkı isteyen Habil Nazlıgül ve Mehmet Bilen bazı mülahazalarda bulundular. M.Bağcı, Yahya b. Ma’in’in ‘Bir hadisin otuz veçhini öğrenmeden ne ifade ettiğini anlamazdık’ ifadesini hatırlatarak bir rivayetin farklı vecihlerinin önemine dikkat çekti. H.Nazlıgül, ‘Peygamber bugün olsa, şöyle derdi’ gibi ifadelerin yanlış olduğunu, O’nun nasıl davranacağı veya ne söyleyeceğini kimsenin bilemeyeceğini belirtti. Böylece meclisin son oturumu tamamlanmış oldu. Bu oturumun ardından öğle yemeği arası verildi ve akabinde değerlendirme oturumuna geçildi.

VI. Oturum

Değerlendirme oturumunun ilk konuşmacısı Ali Osman Koçkuzu Hocamız oldu. Yapılan bu çalışmaların önemine vurgu yapan Koçkuzu, böylesi programların sempozyum yerine çalıştaylar şeklinde yapılmasının daha uygun olacağı teklifinin isabetli olduğunu belirtti. Bu ve bunun gibi ülkemizde yapılan çalışmaların hepsinin takdire şâyân olduğunu, ancak bunların âlem-i İslâm’a sunulamamasının büyük bir eksiklik olduğunu ve bu eksikliğin giderilmesinin önemli bir iş olduğunu söyleyerek sözlerine son verdi.

İkinci olarak Zekeriya Güler, Süfyân es-Sevrî’den naklen ‘hayru ulûmi’ddünya (Dünya ilimlerinin en hayırlısı’ olarak nitelediği hadis ilminin önemine dikkat çekerek konuşmasına başladı ve üç noktada değerlendirmede bulundu. Bunların ilkinde S.Hüseyin Nasr’ın ‘Batı yalanla yaşar. Doğu ise doğrular üzerinde uyur’ sözüne atıfta bulunarak bu programın Doğunun uyumadığını, uyumaması gerektiğini gösterdiğini belirtti. İkinci olarak hocalar ve talebeler olarak çok ama çok okumamız gerektiğini, hadis kitaplarını, tabâkât ve terâcimleri okumanın önemli olduğunu belirterek İbn Hazm’ın ‘Hadis oku-

makla kötü ahlakımı bir bir erittim' sözünün hepimiz için örnek olmasını söyledi. Son olarak da münâzârâ âdâbı konusunda değinen Güler, İmâm Şâfiî'nin ilgili sözlerine de atıfta bulunarak, meclisin küçük bir gerginlik dışında âdâba uygun bir şekilde tamamlandığı için Allah'a hamd ettiğini belirtti.

Selahattin Polat, tekrar 'metin tenkidi' kavramının doğru şekilde kullanılması gerektiğini belirterek sözlerine başladı. Polat da mülâhazalarını üç maddede özetledi: İlk olarak metin tenkidinin yorumsal/içtihadî bir işlem olduğunun ve kazâî bir hüküm ifade etmeyip herkesi bağlamadığının unutulmaması gerektiğinin altını çizdi. İkinci olarak her sorunu çözmeye gücün yetmeyebileceğini, tevakkuf etmenin ne güzel bir yöntem olduğunu hatırlattı. Bu meyanda Gazalî'nin el-Kânûn fi't-te'vîl adlı eserinin mutlaka okunması, hatta ezberlenmesi gerektiğini söyledi. Son olarak muhteva tahlili konusunda sâbık alimlerin ihtilaf, teâruz, tezâd, teâküs, tebâyür, teannüt, tenâzur.. şeklinde farklı kelimeler kullandıklarını, 'aykırı' ifadesinin bunların hepsini birden karşılayamayacağını belirtti. Buna göre metin tenkidini, 'Kur'ân'a, sünnete, akla aykırı' vb. ne manaya anlamamız gerektiğine, bu aykırılığın kelimeler, felsefe ve mantık gibi ilimleri de ilgilendirdiğine dikkat çekti.

Abdülcebâr Saîd, programın oldukça verimli olduğunu, Türkiye'de böylesi çalışmaların yapıldığından diğer İslam dünyasının bihaber olduğunu belirterek, araştırmaların tanıtılması ve diğer dillere tercüme edilmesi gerektiğini söyledi.

Haydar Hubbullah ve Andreas Görke, A.Saîd'in söylediklerine katıldıklarını, bu tür programların, araştırmaların devam etmesi gerektiğini belirterek, teşekkürlerini ifade ettiler. Abdullah Aydın, Ramazan Ayvallı ve Nebi Bozkurt programa katılmadıklarından değerlendirmede bulunamadılar.

Son olarak Mehmet Görmez, değerlendirme ve kapanış konuşmasını yapmak üzere kürsüye geldi. Görmez'in hâzırûnu selamlama ve meclis yürütme kurulu ile emeği geçenlere teşekkür ile başladığı konuşması kırk dakikadan biraz fazla sürdü. Görmez, önceki gün Suudi Arabistan'da bulunması hasebiyle toplantıya ancak bugün katılabildiğini söyledi. Bir vesile ile gittiği Suud'da Görmez'in dikkatini "es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebî" başlıklı bir proje çekmiş ve proje hakkında bilgi istemiş. Hz. Peygamber döneminin anılarını toplayan hacimli bir ansiklopedi oluşturma amacıyla başlatılan proje, 500 cilt olarak planlanmış ve şu an 70 cilt kadarı basılmış. Görmez, böylesi bir eserin

hadis çalışmaları açısından oldukça faydalı olacağını belirtti. Suud'dan aktardığı ikinci haber ise kendisinin, Suud'da bid'at endişesi taşıyan eserlerin yıkılma emrini içeren 1970'lerden bir belgeye ulaştığı haberi idi. Söz konusu belgenin bir kopyasını aldığını söyleyen Görmez, 300 kadar eserin bu karar sonucu yıkıldığını, hatta Mekke Belediyesi'nin ambleminin ortasında buldozer olduğunu anlattı. Zikri geçen projenin bu yıkımları telafi için iyi bir imkân olduğuna dikkat çekti. Ardından meclis gündemine dönen Görmez, hadisin hücciyet sorununun olmadığını, her ne kadar insan eliyle nakledilmiş olsa bile bunun ilme bir zarar vermediği, veremeyeceğini söyleyerek iki temel soruna işaret etti: Birincisi metot sorunu. Onun ifadelerine göre bu sorun - sanıldığı gibi aksine- dış kaynaklı olmayıp, rivayetleri tikel değerlendirmeden kaynaklanmakta. Bu sebeple bütüncül yaklaşım gerçekten önemlidir. İkinci mesele ise dînî ve diyânî hassasiyetlerle ilmî hassasiyetlerin birlikte götürülmesi gerektiği. Görmez, çalışmalardan verim alınabilmesi için bunu son derece önemli olduğunu vurguladı. Görmez, sempozyum yürütme kuruluna ve katılımcılara teşekkürle konuşmasına son verdi.

Sonuç

“Gerede Hadis Meclisi” serisinin son halkası olan ve yoğun bir ilmî atmosferde iki gün devam eden sempozyum boyunca on beş tebliğ sunulmuş, çok sayıda meslektaşımız özel olarak tebliğlerle, genel olarak da sempozyum konusıyla alakalı müzakerelerde bulunmuş, kendi değerlendirmelerini paylaşmışlardır. İlk asırlardan bu yana çeşitli vesilelerle gündemdeki yerini sürekli koruyan hadisleri metin açısından değerlendirme konusu ana hatlarıyla ele alınmış, bu konudaki problemler bu mecliste müzakere edilerek uygun çözüm yolları aranmıştır. Yurt içinden ve yurt dışından katılım sayesinde hadis akademisyenleri arasında fiziksel ilmî bir bütünleşme oluşmuş, fakülteler arasındaki iletişim eksikliğine böyle geniş çaplı bir meclisle katkı sağlanmıştır.